

М. Ю. Коллегаєв

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи
Класичного приватного університету

М. С. Бабешко

старший викладач кафедри туризму і готельно-ресторанної справи
Класичного приватного університету

СВІТОВИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

У статті розглядається світовий досвід розвитку інклюзивного туризму. Показано, що інклюзивний туризм в таких розвинених країнах, як США, Великобританія, Австралія та країнах Європейського Союзу, є високоприбутковим і інвестиційно привабливим сегментом індустрії туризму. Ємність цього ринку становить сотні мільйонів фінансово платоспроможних подорожуючих людей з обмеженими можливостями разом з супроводжуваними їх особами, а доходи інклюзивного туризму в розвинених країнах наближаються до 1 трильйона доларів. При цьому попит на ці послуги донині перевищує пропозицію, що забезпечує стійке зростання цього сегменту.

У той же час на пострадянському просторі розвиток інклюзивного туризму знаходиться на етапі становлення і відстає від розвинених країн на 7–10 років. На підставі аналізу Інтернет-контенту інвалідів-візочників, що подорожують, дана оцінка сучасного стану та надано прогноз розвитку інклюзивного туризму в Україні.

Зроблено висновки, що розвиток інклюзивного туризму в Україні перебуває на початковому етапі розвитку і характеризується такими умовами:

– відсутня економічна база для розвитку інфраструктури, оскільки інклюзивний туризм в Україні, на відміну від розвинених країн, не є економічно та інвестиційно привабливим через низький рівень життя і судово-правову незахищеність інвестицій;

– бюджетне фінансування розвитку інфраструктури в сучасних умовах не може бути достатнім і ефективним через високий рівень корупції в Україні;

– зарубіжні грантові проекти можуть стати можливими тільки після реальних результатів боротьби з корупцією в Україні.

Зроблено припущення, що створення нової освітньої програми для фахівців інклюзивного туризму було б передчасним. Однак адаптація діючих освітньо-професійних програм «Фізична реабілітація» спеціальності 227 – «Фізична терапія, ерготерапія» і «Туризм» спеціальності 242 – «Туризм» могла б сприяти розвитку інклюзивного туризму в разі виникнення економіко-правових умов для його розвитку.

Ключові слова: інклюзивний туризм, безбар'єрне середовище, люди з обмеженими можливостями, доступність туристичних об'єктів.

Постановка проблеми. Люди з обмеженими можливостями, як і всі інші, мають потреби в повноцінному житті, і не тільки у вільному переміщенні та спілкуванні, але і в туристичних подорожах. Туризм для цієї категорії населення має кілька споріднених визначень: безбар'єрний, доступний, реабілітаційний, адаптивний та інклюзивний туризм. З погляду системності вирішення проблем під час створення умов для повноцінного життя людей з обмеженими можливостями більше підходить термін «інклюзивний туризм».

Споживачами інклюзивного туризму є такі категорії подорожуючих: інваліди та їх супроводжувачі, люди похилого віку, вагітні жінки та батьки з маленькими дітьми, хворі і травмовані мандрівники.

Інклюзивний туризм означає, що всі мандрівники можуть користуватися туристичними послугами без обмежень, незалежно від інших людей, на рівних умовах і з почуттям власної гідності. Зокрема, приділяється увага мандрівникам з особливими потребами в доступності. Це може бути доступність в пересуванні, візуальна і слухова доступність. Доступність означає рівний доступ до інфраструктури, транспорту, інформації та зв'язку.

За оцінками ООН, у світі налічується 10% населення, що страждають різними видами фізичних, розумових і сенсорних розладів. Вони являють собою найчисельнішу групу меншин. Фізичні обмеження часто не дозволяють їм відвідувати громадські установи та користуватися транспортом.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, в світі проживає близько 785 мільйонів людей з інвалідністю, а це становить приблизно 15% населення земної кулі. Таким чином, більше двох мільярдів людей безпосередньо стикаються з цією проблемою (якщо враховувати членів сімей). Це майже третина всіх жителів планети. Згідно з дослідженнями світового туристського ринку більше 7% туристів мають інвалідність.

За прогнозами, до 2030 року в світі кількість людей старше 65-ти років складе 1 мільярд. По суті, кожен восьмий житель планети буде входити в цю категорію. До 2050 року ця цифра збільшиться, і люди старше шістдесяти становитимуть вже 20% всього населення.

Цей сегмент населення має великий потенціал для туристичної індустрії. Дуже важливо, що інклюзивний туризм має міцну основу, оскільки може приносити значну економічну вигоду.

При цьому необхідно звернути увагу на відсутність в Україні кваліфікованих фахівців сфери інклюзивного туризму. Аналіз діючих освітньо-професійних програм «Фізична реабілітація» спеціальності 227 – «Фізична терапія, ерготерапія» і «Туризм» спеціальності 242 – «Туризм» виявив відсутність фахових компетенцій для професійної діяльності в сфері інклюзивного туризму.

Для визначення перспективності створення нової спеціалізованої освітньої програми або корекції існуючих для сфери інклюзивного туризму необхідно вивчити перспективи його розвитку в Україні.

Метою статті є виявлення перспектив розвитку інклюзивного туризму в Україні і визначення актуальності підготовки фахівців цього напрямку на підставі вивчення тенденцій його розвитку в розвинених країнах і на пострадянському просторі.

Виклад основного матеріалу. Прикладом економічно прибуткового розвитку інклюзивного туризму є розвинені країни Заходу, оскільки ці країни мають найбільш ємний ринок і швидкі темпи розвитку.

У Європейському Союзі кількість жителів з особливими потребами та представників старшого віку досягає 127 мільйонів, тобто близько 27% всіх жителів, при цьому 70% з них фінансово незалежні і мають фізичні можливості для подорожі. Крім того, люди з обмеженими можливостями та їх супроводжуючі становлять близько 11% користувачів європейських готелів [6].

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) констатує тенденцію збільшення цієї цифри в зв'язку з ростом чисельності населення, досягненнями медичної науки і процесом старіння населення. У країнах, в яких передбачувана тривалість життя перевищує 70 років, в середньому близько 8 років (або 1,5% від загальної тривалості життя) припадає на роки, пов'язані з інвалідністю [10].

Загальна сума доходу від світового туризму становить півтора трильйона доларів на рік, в середньому – 4 мільярди на день. Інваліди подорожують менш активно, ніж інші громадяни Євросоюзу: від 37% – у Великобританії до 53% – у Німеччині. Тим часом 11% всіх туристичних поїздок у Європі і 7% у всьому світі роблять мандрівники з особливими потребами, найчастіше в компанії членів сім'ї або друзів [9].

В США, які в 2015 році зайняли перше місце за доходами від туризму, 22% дорослого населення складають люди з особливими потребами. З них більше половини – активні туристи, які витратили на подорожі 17 мільярдів доларів. Причому в США є специфіка: інклюзивні турпродукти здебільшого пов'язані з круїзним відпочинком.

У американців дуже високі вимоги до обладнання прогулянкових лайнерів і до сервісів, які надаються під час подорожей. Велика частка наведених цифр доводиться на цей вид відпочинку. Якщо врахувати, що люди з вадами здоров'я подорожують з одним або кількома супровідними, то реальний економічний ефект стає вагомим. Щорічно відбувається приблизно 73 мільйони подорожей [8].

В Австралії реалізується безліч досліджень і проектів, спрямованих на розвиток інклюзивного туризму. Ознайомитися з результатами проведених досліджень можуть всі бажаючі. Загальні витрати мандрівників з проблемами здоров'я налічують 8 мільярдів доларів на рік – це 11% від усіх витрат на туризм. У країні проживає приблизно 20% людей згаданої категорії. Примітний той факт, що близько 88% з них активно подорожують. Це ще раз доводить необхідність розвитку безбар'єрного середовища.

Великобританія теж не обділяє увагою доступний туризм: розробляє стратегії розвитку і механізми оцінки доступності, заміряє статистику тощо. Країна щорічно поповнює казну на 12 мільярдів фунтів за рахунок подорожей не тільки іноземних, але й британських туристів з особливими потребами та їх компаньйонів [11].

Аналіз розміру ринку Німеччини, проведений на замовлення німецького Міністерства економіки і праці, показав дивовижні результати. З понад 4 000 опитаних німецьких інвалідів показали, що близько 40% з них принаймні один раз відмовилися від відпочинку через велику кількість бар'єрів, що виникають вже на етапі планування, і майже 50% заявили, що будуть більше подорожувати, якщо об'єкти туристичної індустрії будуть доступнішими. Дослідники прогнозують збільшення обороту в секторі доступного туризму з € 2,5 мільярдів до 4,8 мільярдів і створення 90 000 додаткових робочих місць за умови, що туризм стане по справжньому доступним для інвалідів з Німеччини [7].

На думку експертів, якщо нічого не змінювати в сфері інклюзивного туризму в ЄС, дохід від цього напрямку до 2020 року виросте на 18%, а за умови значних позитивних змін – на 36% [2].

Проведений аналіз розвитку інклюзивного туризму в розвинених країнах показав, що цей сегмент туризму є високоприбутковою і інвестиційно привабливою галуззю з високими темпами розвитку.

Для оцінки перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні необхідно провести аналіз розвитку цього напрямку в пострадянських країнах.

Проведений аналіз розвитку інклюзивного туризму в Російській Федерації та Республіці Білорусь показав, що ці країни знаходяться на етапі становлення і відстають від провідних європейських країн на 7–10 років. При цьому результати реалізації окремих проектів показують, що первинний етап формування громадянських і державних інститутів, а також апробування технологічних рішень і отримання реального досвіду експлуатації інфраструктурних елементів інклюзивного туризму, цими країнами вже пройдено. Тим самим можна констатувати, що пріоритети розвитку інклюзивного туризму перемістилися з медичної в соціальну сферу. Слід так само відзначити, що в цих країнах інклюзивна інфраструктура розвивається наразі в достатньо вузькому сегменті і охоплює тільки частину спектру потреб людей з обмеженими можливостями.

Аналіз сучасного рівня інфраструктурного забезпечення розвитку інклюзивного туризму в регіонах РФ показав, що рівень безбар'єрної адаптації туристичної інфраструктури в Москві і Санкт-Петербурзі наближається до 30%, при цьому в містах інших регіонів він не перевищує 5%. Для прикладу в країнах Східної Європи цей показник перевищує 60%, а в розвинених країнах становить 70–95%. Таким чином, можна констатувати, що з 2007 року цільове бюджетне фінансування в обох столицях РФ з іміджевими цілями розвитку туризму дозволило досягти результату 30%, тоді як регіональне фінансування за цей же період в іншій частині РФ дало лише 5%. Такі низькі результати можна пояснити тільки високим рівнем корупції і розкраданням бюджетних коштів. Звідси висновок – на сучасному рівні економічного розвитку і корупції в Україні державні й регіональні програми розвитку безбар'єрного середовища результатом не дадуть.

Досвід Білорусі цікавий тим, що там почали успішно реалізовуватися окремі грантові проекти ЄС з облаштування об'єктів для інвалідів, зокрема проект «Воложин без бар'єрів». Що стосується України, то цей підхід стане можливим тільки в разі реальних досягнень в системній боротьбі з корупцією і розкраданням грантових коштів.

Сьогодні в Україні триває процес переходу від медичної до соціальної моделі інвалідності, коли вислів «всі різні, але всі рівні», означає, що в державі змінилось відношення до людей з інвалідністю, які прагнуть інтегруватись у суспільство. В державі на початок 2016 року кількість осіб з інвалідністю становить 2,74 мільйонів осіб. Саме на шляху до «соціальної моделі інвалідності» Україна в 2009 році ратифікувала Конвенцію ООН по правам інвалідів, а Факультативний протокол вступив в силу в 2010 році. На етапі реформування галузі охорони здоров'я України розвиток та становлення реабілітаційної допомоги хворим та людям з інвалідністю набуває особливої актуальності. Чисельність інвалідів серед учасників та постраждалих внаслідок АТО – зазвичай людей молодого, працездатного віку – на жаль, прогресивно збільшується.

Таким чином, з погляду умов і основних потреб розвитку інклюзивного туризму України знаходиться на нижчому рівні порівняно з розвиненими країнами та країнами пострадянського простору. У розвинених країнах проблеми медичної реабілітації інвалідів загалом вирішені. У пострадянських країнах ця проблема ще не вирішена, але і не стоїть так гостро, як в Україні, до того ж рівень життя і медичного забезпечення в них зараз помітно вищий, ніж в Україні.

Для оцінки реального стану розвитку інклюзивного туризму нам видаються цікавими результати аналізу інтернет-контенту, згідно з яким українські інваліди-візочники, які регулярно подорожують, це зазвичай люди з активною життєвою позицією, що не бояться труднощів подорожей і бажають поділитися корисним досвідом з такими ж інвалідами, що подорожують.

Висновки і пропозиції. Згідно з результатами аналізу інтернет-контенту, а також враховуючи все вищезазначене, можемо дійти таких висновків:

1. Повноцінний комфортний і одночасно активний відпочинок для інвалідів-візочників в Україні недоступний. Найближчий подібний відпочинок можна реалізувати на курортах Туреччини, причому за звичайними цінами, як для здорових людей [4].

2. Українські інваліди-візочники відчувають дискримінаційні обмеження щодо оформлення біометричних закордонних паспортів. Центри адміністративних послуг, що обладнані пандусами для інвалідів, відмовляються оформляти їм закордонні паспорти, а приміщення районних ДМС знаходяться в старих приміщеннях, не доступних для інвалідів [1].

3. Українські морські курорти, зокрема Одеса, формально мають деякі доступні для інвалідів об'єкти відпочинку. Однак з чотирьох спеціалізованих пляжів для інвалідів жоден з них не відповідає критеріям доступності: немає рейсових або замовних автобусів, обладнаних для візочників,

немає туалетів, роздягалень і душа для інвалідів. У наявності є тільки пандус спуску і доріжка на пляжі [3].

4. Навіть найбільш туристичне місто в Україні – Львів, практично не є доступним для інвалідів. Відсутність пропозицій щодо житла для інвалідів в центральній частині міста, вузькі двері і коридори, високі сходи, бруківка і високі вуличні сходи та відсутність пандусів – все це зумовлює те, що велика частина історичних об'єктів центру Львова є важкодоступними для людей з обмеженими можливостями. Єдиною можливістю огляду центру міста є прогулянковий паровозик, при цьому візок доведеться залишити на парковці [5].

5. На цей час в Україні немає можливості організувати повноцінний якісний відпочинок для інвалідів в ціновому сегменті, пропонованому в Туреччині, навіть з урахуванням вартості перельотів. Відпочинок на курортах України для інвалідів та їх сімей коштує значно дорожче за незрівнянно гіршої якості, тому він не може бути фінансово доступним для більшості інвалідів-українців. З іншого боку, більшість сімей бояться вивозити інвалідів-візочників на відпочинок за кордон через забобони, незнання мов або брак досвіду подорожей.

Таким чином, можливо констатувати, що розвиток інклюзивного туризму в Україні перебуває на початковому етапі розвитку, який характеризується такими умовами:

– відсутня економічна база для розвитку інфраструктури, оскільки інклюзивний туризм в Україні, на відміну від розвинених країн, не є економічно та інвестиційно привабливим через низький рівень життя і судово-правову незахищеність інвестицій;

– бюджетне фінансування розвитку інфраструктури в сучасних умовах не може бути достатнім і ефективним через високий рівень корупції в Україні;

– зарубіжні грантові проекти стануть можливими тільки після реальних результатів боротьби з корупцією в Україні.

Тому ми можемо припустити, що створення нової освітньої програми для фахівців інклюзивного туризму було б передчасним. Однак адаптація діючих освітньо-професійних програм «Фізична реабілітація» спеціальності 227 – «Фізична терапія, ерготерапія» і «Туризм» спеціальності 242 –

«Туризм» могла б сприяти розвитку інклюзивного туризму в разі виникнення економіко-правових умов для його розвитку.

Список використаної літератури:

1. Дискриминация инвалидов при оформлении биометрического загранпаспорта в 2018 году. URL: <http://wheelchair.inf.ua/biometricheskij-zagranpasport-dlja-invalida> (дата звернення: 15.11.2019)
2. Мясникова Анна. Туризм без барьеров и границ. URL: <https://nakipelo.ua/turizm-bez-barerov-i-granits/> (дата звернення: 25.11.2019).
3. Отдых для инвалидов в Одессе: туалеты на замках, скользящий пандус и душевые без поручней. URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/invalidy-zhalujutsja-na-tualety-na-zamkakh-kolzkij-panduc-i-dushevye-bez-poruchnej> (дата звернення: 11.10.2019)
4. Отдых инвалида-колясочника в Турции. Путешествие в прекрасный город Кемер. URL: <http://wheelchair.inf.ua/otdyh-invalida-koljasochnika-v-turcii> (дата звернення: 5.10.2019)
5. Поездка во Львов с инвалидом на коляске. URL: <http://wheelchair.inf.ua/poezdka-lvov-invalida-na-koljaske#i-4> (дата звернення: 22.11.2019).
6. Bowtell J. Assessing the value and market attractiveness of the accessible tourism industry in Europe: a focus on major travel and leisure companies. *Journal of Tourism Futures*. 2015, 1(3), p. 203–222.
7. Kleine statistik zu den 69 geheilten. URL: <https://de.lourdes-france.org/vertiefen/heilungen-und-wunder/die-geheilt...> (дата звернення: 16.10.2019)
8. Official Tourist Information Website of accessible tourism operator „Accessible Journeys” USA. URL: <http://www.disabilitytravel.com>
9. Pagan R. The contribution of holiday trips to life satisfaction: the case of people with disabilities *Current Issues in Tourism*. 2015, 18(6), p. 524-538.
10. Patterson I. Developing a Meaningful Identity for People with Disabilities through Serious Leisure Activities *World Leisure Journal*. 2011, 20(2), p. 41-51.
11. Poria Y., Reichel A., Brandt Y. People with disabilities visit art museums: an exploratory study of obstacles and difficulties *Journal of Heritage Tourism*. 2009, 4 (2), p. 117-129.

Kollehaiev M., Babeshko M. World experience and prospects for the development of inclusive tourism in Ukraine

The article discusses the global experience in the development of inclusive tourism. It is shown that inclusive tourism in such developed countries as the United States, the United Kingdom, Australia and the countries of the European Union is a highly profitable and investment-attractive segment of the tourism industry. The capacity of this market is hundreds of millions of financially solvent traveling people with disabilities, along with their accompanying persons, and incomes of inclusive tourism in

developed countries are approaching \$ 1 trillion. At the same time, the demand for these services still exceeds supply, which ensures stable rise of this segment.

At the same time, in the post-Soviet space, the development of inclusive tourism is in its infancy and lags behind developed countries by 7-10 years. Based on the analysis of Internet content traveling wheelchair assessed the current state of development of inclusive tourism in Ukraine.

It is concluded that the development of inclusive tourism in Ukraine is at the initial stage of development and is characterized by the following conditions:

– there is no economic basis for the development of infrastructure, since inclusive tourism in Ukraine, unlike in developed countries, is not economically and investment attractive, due to the low standard of living and the judicial and legal insecurity of investments;

– budget financing of infrastructure development in modern conditions cannot be sufficient and effective due to the high level of corruption in Ukraine;

– foreign grant projects may become possible only after the actual results from the fight against corruption in Ukraine.

It has been suggested that the creation of a new educational program for inclusive tourism professionals would be premature. However, the adaptation of the existing educational and professional programs “Physical Rehabilitation” of specialty 227 – “Physical Therapy, Ergotherapy” and “Tourism” specialty 242 – “Tourism” could contribute to the development of inclusive tourism in the event of economic and legal conditions for its development.

Key words: *inclusive tourism, barrier-free environment, people with disabilities, accessibility of tourist facilities.*